

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ  
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ  
ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**ПРОФІЛАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ  
ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

**Кваліфікаційна робота (проект)**

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 07-411 групи

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітньо-професійної програми «Соціальна  
робота»

Спеціалізація: управління персоналом

Оксана БОНДАРЕНКО

Керівник: к.пед.н., доцент Тетяна КОРШУН

Рецензент: к.псих.н., доцент Світлана БАБАТІНА

Херсон – 2020

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	2
<b>РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБДАРОВАНOSTІ</b> .....	7
1.1. Обдарованість як соціально-психологічна проблема.....	7
1.2. Психолого-фізіологічні особливості обдарованих дітей молодшого шкільного віку .....	19
1.3. Принципи і форми виховання обдарованих дітей молодшого шкільного віку .....	25
<b>РОЗДІЛ 2. ПРОФІЛАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ</b> .....	34
2.1. Організація навчання обдарованих дітей молодшого шкільного віку.....	34
2.2. Програма профілактики соціальної дезадаптації обдарованих дітей .....	42
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	51
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	53
<b>ДОДАТКИ</b> .....	58
Додаток А кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	58

## ВСТУП

**Актуальність дослідження** обумовлено тим, що сучасна сфера людського життя створює нові освітні та соціально-економічні умови розвитку української держави. Суспільство поширює новітні вимоги до розвитку особистості, а саме психо-емоціональної сфери, зокрема сміливість, ініціативність, відповідальність, вміння швидко та самостійно приймати рішення та найголовніше вміння адаптуватись до сучасних умов. Загальне вирішення цих завдань має зв'язок з реалізацією Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття), Закону України “Про освіту”, “Діти України”, у яких зазначено, що побудова демократичного суспільства, його розвиток значною мірою залежить від емоційної стійкості, активності та творчості сучасної української дитини.

Вдосконалення загальнодержавних програм передбачає розробку інноваційних, соціально-психологічних підходів до розвитку особистості за допомогою нових психолого-педагогічних досліджень.

Особистісні характеристики обдарованих дітей молодшого шкільного віку можна вважати найбільш чутливими до навчально-виховної діяльності, що дає надію на ефективне проведення профілактики та корекції психо-емоційної дезадаптації дітей. Емоційна дезадаптація є найважливішим завданням сучасної соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології.

У педагогічній та психологічній літературі проблема адаптації та дезадаптації обдарованих дітей є досить традиційною (Ю.А. Александровський, Г.О. Балл, Ф.Б. Березін, П.С. Кузнецов). Виявлені особливості прояву адаптаційних процесів у різних видах діяльності (Я. Стреляу, В.В. Суворова), розглянуті фактори, які детермінують цей процес (І.С. Булах, Г. Гартманн, Г.О. Хомич).

На сьогоднішній день близько 40 % учнів страждають від труднощів при адаптації до шкільного життя (Н.В. Вострокнутов, В.О. Гур'єва,

Н.М. Заваденко, В.В. Ковальов, Р.В. Овчарова, Т.Ю. Успенська та ін.). Часто дезадаптація проявляється в порушенні поведінці, загальних норм та правил школи, а на кінець відмова від школи. В період адаптації до школи, психічний стан дитини супроводжується соматичними розладами, невротичними реакціями на нове середовище (Ю.Ф. Антропов, В.О. Гур'єва, Н.Т. Дубровинська, Ю.С. Шевченко, та ін.).

Соціальна значущість та недостатнє вивчення цього аспекту проблеми й обумовила вибір теми випускної роботи: **«Профілактика соціальної дезадаптації обдарованих дітей молодшого шкільного віку»**.

Освітню-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний №0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4) та наказом по Херсонському державному університеті **Наказ від 22.04.2020 р. № 383-Д** – Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» заочної форми навчання у 2019-2020 навчальному році.

**Об'єкт дослідження** – дезадаптація обдарованих учнів молодшого шкільного віку.

**Предмет дослідження** – шляхи профілактики дезадаптації обдарованих дітей молодшого шкільного віку.

**Мета дослідження** – розробити програму профілактики соціальної дезадаптації обдарованих школярів молодшого шкільного віку в умовах загальноосвітньої школи.

Відповідно до поставленої мети були визначені основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблем дитячої обдарованості.

2. Визначити психолого-фізіологічні особливості обдарованих дітей молодшого шкільного віку.

3. Розробити програму профілактики й корекції дезадаптації обдарованих учнів початкової школи.

Для виконання поставлених завдань у дипломній роботі використані такі

**методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз наукової літератури, що розглядають проблему дезадаптації обдарованих дітей; порівняння соціальних процесів адаптації та дезадаптації, шляхом знаходження спільного та різного в їх властивостях.
- емпіричні: спостереження - реєстрація значимих щодо цілей дослідження соціальних явищ (адаптація та дезадаптація обдарованих дітей)

**Практичне значення** дослідження полягає в тому, що запропонована програма профілактичної роботи щодо зниження впливу факторів дезадаптації обдарованих дітей може бути широко використана соціальними працівниками та вчителями початкової школи.

**Апробація результатів дослідження.** Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки та соціології (протокол № 7 від 01.11.2019 № 4, від 10.03.2020 р. № 9, від 13.04.2020), а також опубліковані у вигляді статті:

1. **Бондаренко О.О. Проблеми адаптації обдарованих дітей молодшого шкільного віку до навчання // ПОЧУЄМО. ЗРОЗУМІЄМО. ДОПОМОЖЕМО. Підсумкова збірка наукових робіт студентів та магістрів соціально-психологічного факультету «Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи». Випуск XII., 2020. – С. \_\_.**

**Структура випускної роботи:** складається зі вступу, двох розділів, 5 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (62 найменувань). Основний текст дослідження викладено на 46 сторінках.

## РОЗДІЛ 1

### НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБДАРОВАНОСТІ

#### 1.1. Обдарованість як соціально-психологічна проблема

Раннє виявлення обдарованих, здібних до навчання дітей формує у них високий рівень інтелекту, творчості, які згодом стають майбутнім суспільства. Творчий потенціал обдарованих має не тільки суспільне значення, але і особистісне, це допомагає суб'єкту самоактуалізуватися.

П. Торренс, який досліджував психологію творчості, зазначав: “щастя і добре психічне здоров'я можливі головним чином тоді, коли людина повністю реалізовує свої здібності”[28, с. 7].

Відродно, що проблема дитячої обдарованості у вітчизняній науці викликало велику зацікавленість.

Зокрема, проведені фундаментальні дослідження з проблем загальних і спеціальних здібностей (Б.Г. Ананьєв, Ю.З. Гільбух, В.М. Дружинін, М.С. Лейтес, Б.М. Теплов, , Г.С. Костюк, В.А. Крутецький, О.І. Кульчицька, В.М. М'ясищев, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн), психології творчості (О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.Л. Роменець, С.Л. Рубінштейн), психології і психофізіології індивідуальних відмінностей (Г.С. Костюк, Б.М. Теплов, В.С. Мерлін, О.Є. Голубева). Є дослідження, присвячені вивченню обдарованості в різних вікових категоріях, зокрема у дошкільному і молодшому шкільному віці (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, В.О. Моляко, О.І. Кульчицька, Н.М. Подьякова) [26, с.15].

Платон перший в науці ввів поняття «здібність» (428–348 рр. до н.е.). На його думку, люди повинні в державі займати місце відповідно до своїх природних задатків. Аристотель під здібністю розумів тип мислення, який залежить від властивості душі. Мудрість, він вважав, вищим типом мислення. Здібність у психологічних і філософських

роботах поділяють на дві категорії, ті які є вродженими, і набуті, які залежать від виховання [36, с.35].

Френсіс Гальтон антрополог з Англії (1869 р.), зазначив, що обдарованість, на сам перед, визначається ступенем і характером родинного кола.

Німецький природодослідник В. Оствальд в книзі «Великі люди» (1919 р.) робить інші висновки, зазначаючи, що талант не успадковується, що рідні брати і сестри видатної людини щонайчастіше не відрізняються здібностями, батьки або діти також не бувають видатними [27, с. 65].

Німецький психолог В. Штерн уперше виділив психологію обдарованості як самостійну галузь психологічної науки. Одним із проявів обдарованості є інтелектуальне мислення. Загальною здатністю індивіда є свідоме уміння спрямовувати мислення до нових сфер людського життя. Власне за ознакою пристосування В. Штерн розділяє поняття «обдарованість», «талант» і «геніальність». Суть геніальності, вважав учений, полягає в «самодовільній творчості», а характерна особливість таланту – в обмеженні розумових здібностей однією галуззю змісту [3, с. 7–8].

На новому рівні проблема обдарованості досліджувалась у 20 ст. Як зазначав Н.С. Лейтес, поняття «обдарований» відносилось лише до дорослих у яких були видатні досягнення. Згодом його застосовували до дітей, які мали інтелектуальний розвиток, успіхи у навчанні, а незабаром і здібність до великих досягнень в будь-якій важливій соціальній сфері людської діяльності [21, с. 15].

Концепція Б.М. Теплова, стала підґрунтям розробки теорії здібностей і обдарованості у вітчизняній психології. Він характеризував здібності: «як індивідуально-психологічні особливості, які, по-перше, відрізняють одну людину від інших, по-друге, мають відношення до



успішності виконання певної діяльності або багатьох видів діяльності, по-третє, які не зводяться до наявних навичок, умінь чи знань, але які можуть пояснити легкість і швидкість набуття цих знань і навичок” [3, с. 1].

Учений зазначав: “Ми не можемо розуміти здібності як вроджені властивості індивіда. Вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, самі ж здібності завжди є результатом розвитку” [3, с. 1].

Обдарованість він визначав як: “те якісно своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тої чи іншої діяльності” [3, с. 2].

Г.С. Костюк визначав обдарованість як здатність особи до розвитку її здібностей, як характеристику індивіда, який позитивно вирізняється своїми задатками. Гарні задатки індивіда, учений вважав раннім проявом здібностей. Показниками хороших задатків він вважає ранній прояв здібностей, жвавий ритм розвитку, їх стрімкий прогрес при малій кількості вправ в незручних умовах життя, прояви самостійності і творчості у діяльності [4, с. 4].

С.Л. Рубінштейн вважає: “здібності людини – внутрішні умови її розвитку, які, як і інші внутрішні умови, формуються під впливом зовнішніх – в процесі взаємодії людини з зовнішнім світом”. На його думку, розвиток здібностей виконується за таким алгоритмом: “реалізація можливості, яка виявляє здібність одного рівня, відкриває нові можливості для подальшого розвитку здібностей високого рівня; обдарованість людини визначається діапазоном нових можливостей, які відкриваються; високий рівень обдарованості визначається поняттями «талант» і «геній»” [47, с.24].

У літературі поняття «талант» і «обдарованість», уживають як синоніми. Ю.З. Гільбух трактує так: “при спільному вживанні терміни

«обдарований» і «талановитий» виступають як рід і вид. Всяка талановита дитина (взагалі людина) є разом з тим обдарованою, але не кожна обдарована людина може бути названа талановитою. Деяким обдарованим дітям ще треба буде досягнути рівня талановитості, і не всім, на жаль, це вдається» [6, с. 12].

Дж. Фріман висловлювався так: «генії – це ті люди, які приносять в життя абсолютно нові ідеї. Геній – це значно більше, ніж просто розумний чи навіть дуже обдарований; це дійсно велика людина. Вони приходять в наш світ і полишають його дещо по-іншому завдяки вкладу, який вони внесли в життя суспільства. Бетховен, Пікассо, Ньютон, Марія Кюрі – всі вони були геніями. Навіть будучи маленькими дітьми, вони виявляли надзвичайно сильний інтерес до галузей знань, які пізніше стали основним змістом їхнього життя» [7, с. 7].

Отже, обдарованість можна вважати як систему, яка містить в собі компоненти: анатомо-фізіологічні, біофізіологічні задатки; інтелектуальні та мислинневі, які спроможні оцінювати ситуації та розв'язувати проблеми; сенсерно-перцептивні блоки, які відрізняються підвищеною чутливістю; високий рівень продукування нових образів; емоційно-вольові структури, які зумовлюють тривалі домінуючі орієнтації і їх штучне підтримання; уява; фантазія і низька інших [8, с. 21].

При народженні дитини обдарованість становиться індивідуальною особливістю, яка закладена у високому рівні розвитку біопсихіки. Різниця між обдарованими дітьми полягає у тому, що у порівнянні з здобутками та досягненнями дитини більш високі ніж у ровесників. Обдаровані діти сприймають світ зовсім по іншому. До кожної проблемної ситуації мають свій інтелектуальний та індивідуальний підхід [40, с.11].

В.С. Юркевич зазначала, що “обдарованість – це високий рівень розвитку певних здібностей, а обдаровані діти, відповідно, діти з доволі високорозвиненими здібностями” [40, с. 12].

Якщо зарунитись в історію, є багато відомих ранніх та яскравих проявів обдарованості. Великий австрійський композитор Вольфганг Моцарт, ще не навчившись писати, уже створював музику. У віці чотирьох років створив кілька скрипкових концертів, в шість — скрипкові сонати, в десять — симфонії, а в чотирнадцятирічному віці, на замовлення міланського театру — оперу. Видатний художник Карл Брюлов поступив в академію мистецтв в дев’ять років, а Олександр Іванов – в одинадцять. Мендельсон почав складати музичні твори в дев’ятирічному віці, Гендель – в одинадцятирічному. Томас Едісон свої перші відкриття зробив у підлітковому віці.

На жаль, талановитих людей в дитинстві та в юності вважали зовсім не обдарованими.

Гегелю в свідочстві про закінчення університету написали, що він молодий чоловік з тверезими судженнями, не відзначається красномовністю, і в філософії ніяк себе не виявив. Творець періодичної системи Менделєєв кілька разів складав вступні іспити в університет, і щоразу «провалювався» на хімії. Про Ч. Дарвіна в дитинстві ходили анекдоти, як про нетямущого хлопця.

Образливий, маленький на зріст і плаксивий Ісаак Ньютон в школі і в коледжі вважався відсталим.

Геніальний Альберт Ейнштейн не умів розмовляти до восьмирічного віку, і у дев’ять років його мова була досить повільною. За неуспішність, його виключили з Мюнхенської гімназії.

За даними Б. Кларк (1983), принаймні половину всіх обдарованих дітей, виявлених у початковій школі, становлять дівчатка. До моменту переходу в старші класи їх виявляється менше однієї четвертої. В

«дорослому» світі жінка-керівник, лідер в освіті чи промисловості, науці чи політиці – відносно рідкісне явище. Таким чином, проблема «зникаючої» обдарованості значно більше стосується дівчат. Дослідження, проведені у 70-ті роки минулого століття, розкрили роль соціально-психологічних факторів в не реалізації обдарованості жінок [16, с. 3].

“Обдарованість не виявляється шаблонно. У кожної дитини є свій стиль психічного розвитку: нормальний, поступовий, уповільнений, прискорений, гармонійний, нерівномірний (Н.С. Лейтес, В.С. Юркевич). Тому важливо подолати уявлення про обдарованих дітей як про однорідну категорію учнів. Обдаровані діти надзвичайно сильно відрізняються одне від одного за видами обдарованості, за структурою одного і того ж виду обдарованості, за її проявами залежно від статі, умов розвитку, соціального оточення, культурних особливостей тощо” [43, с. 5].

Обдарованість поділяють на спеціальну та загальну. Під загальною обдарованістю, Л.С. Рубінштейн вважає високий рівень здібностей до навчання; під спеціальною обдарованістю – це здібності до технічних, музичних і інших, які потрібні для виконання такої специфічної діяльності на підвищеному рівні [27, с. 22].

В.С. Юркевич називає наступні види обдарованості: художня, власне розумова (інтелектуальна), обдарованість у сфері соціальних стосунків (лідерство), психомоторна (наприклад, в спорті), творча – висока здібність до створення нових ідей. Дослідниця зазначає, що всі види здібностей і обдарованості мають спільну основу – загальні здібності чи, відповідно, загальну обдарованість. Ці загальні здібності і загальна обдарованість визначають рівень чи своєрідність будь-якої розумової діяльності, і тому їх часто називають розумовими здібностями і розумовою обдарованістю.

Н.С. Лейтес також вважає, що поряд із спеціальними видами (до музики, малювання, техніки тощо) існує більш широка – загальна розумова обдарованість [34, с. 11].

**“Учений виділяє три категорії обдарованих в розумовому відношенні дітей:**

1) діти з надзвичайно високим загальним рівнем розумового розвитку при інших рівних умовах;

2) діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості (наприклад, до математики чи іншої галузі науки);

3) діти, які не досягають успіхів у навчанні, але володіють яскравою пізнавальною активністю, оригінальністю психічного складу, неабиякими розумовими резервами, тобто діти з потенційною або «прихованою» обдарованістю. До речі, дослідники вважають, що потенційна обдарованість щодо різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, актуальну ж обдарованість демонструє незначна кількість дітей” [34, с. 11].

Заслуговує на увагу підхід до диференціації видів обдарованості, представлений в робочій концепції «Обдарованість» [12, с. 4]. Критеріями виділення її видів є:

- 1) вид діяльності і ті сфери психіки, які її забезпечують;
- 2) рівень сформованості обдарованості;
- 3) форма прояву;
- 4) широта проявів в різних видах діяльності;
- 5) особливості вікового розвитку.

В розумінні природи дитячої обдарованості найбільш важливою є класифікація за критерієм «вид діяльності і ті сфери психіки, які її забезпечують». За цим критерієм виділення здійснюється в рамках п’яти видів діяльності із врахуванням включення 3 психічних сфер і, відповідно, міри участі різних рівнів психічної організації.

Основні види діяльності – це практична, теоретична (враховуючи дитячий вік та пізнавальну діяльність), художньо-естетична, комунікативна і духовно-ціннісна, при цьому задіяні інтелектуальна, емоційна і мотиваційно-вольова сфери психіки.

Кожна сфера поділяє різні види психічної організації. Інтелектуальний вид, виділяє понятійно-логічний, сенсомоторний та просторово-візуальний підрівні. Емоційна сфера – виділяє емоційне реагування та емоційне переживання. У мотиваційно-вольовій – рівні спонукання, цілеутворення і смислопородження.

Відповідно можна виділити такі види обдарованості:

- 1) в практичній діяльності: обдарованість в ремеслах; спортивна; організаційна;
- 2) в пізнавальній діяльності: інтелектуальна обдарованість різних видів;
- 3) в художньо-естетичній діяльності: музична; хореографічна; сценічна; літературно-поетична; образотворча;
- 4) в комунікативній діяльності: лідерська; атрактивна;
- 5) в духовно-ціннісній діяльності: обдарованість в створенні нових духовних цінностей; служіння людям.

Усі види обдарованості включають всі рівні психічної організації, але з домінуванням того рівня, який є більш значним для конкретного виду діяльності.

Але кожен вид обдарованості охоплює усі 5 видів діяльності.

Якщо розділити види обдарованості за видами діяльності, то це дозволить відійти від звичайного поняття обдарованості як про кількісний рівень виявлення здібностей і перейти в усвідомлення її як системної якості. Таким чином, обдарованість виступає інтегральним проявом різних здібностей задля конкретної діяльності [12, с. 4].

Робиться чимало спроб психологічного структурування обдарованості. Загальноприйнятою є точка зору, що вона не обмежується наявністю високого інтелекту, оскільки існує ряд властивостей когнітивного, творчого і особистісного плану, від яких залежить міра реалізації обдарованості.

На думку Дж. Рензулі: “обдарованість являє собою поєднання трьох характеристик:

- 1) інтелектуальних здібностей, які перевищують середній рівень;
- 2) творчого підходу;
- 3) наполегливості (мотивація, орієнтована на задачу)” [13, с. 20].

О.М. Матюшкін вважає: “що психологічна структура обдарованості співпадає з основними структурними компонентами, які характеризують творчість та творчий розвиток людини, і виділяє такі компоненти:

- а) домінуюча роль пізнавальної мотивації;
- б) дослідницька творча активність;
- в) можливість досягнення оригінальних рішень;
- г) можливість прогнозування і передбачення;
- д) здатність створювати ідеальні еталони, які забезпечують високі естетичні, моральні та інтелектуальні оцінки” [14, с. 40–44].

“Обдарованість, – зазначає О.І. Кульчицька, – не можна прирівнювати із обсягом отриманих знань, – це більш складне явище, яке включає високу природну енергетику, пізнавальну активність, нестандартність мислення, настійливість, надзвичайну працездатність” [40, с. 10].

Згідно з позицією академіка В.О. Моляко, компонентами обдарованості є: 1) інтелект; 2) мотивація; 3) творчість. Дослідники вважають, що середньо-високий інтелект (IQ=115–120) – умова творчості, а при дуже високому інтелекті (IQ=170–180), як і при

низькому, між креативністю (творчістю) і інтелектом частіше взаємозв'язок негативний [50, с. 54–57].

Особливі риси обдарованих дітей проявляються у взаємопов'язаних категоріях швидкого розвитку пізнання, фізичних характеристик і психосоціальної чутливості.

Значна увага приділяється швидкому оволодінню мовою, а також великий словниковий запас, багата уява, блискуча пам'ять, інтелектуальний підхід, активність, логічність мислення, здатність прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки. Такі діти схоплюють матеріал «на льоту», вони старанні і цілеспрямовані при виконанні цікавих для них занять, але якщо якісь вимоги здаються їм беззмістовними, то різко змінюється настрій. Обдаровані діти часто в три–чотирирічному віці вже читають, рахують, рано починають виявляти інтерес до різного роду енциклопедій, словників, атласів і самі пробують щось систематизувати, класифікувати.

Часто вони беруться за справи, які їм поки що не під силу.

Потяг до творчості, жага до самостійності та експериментування притаманно таким дітям. Але наслідки бувають не завжди втішними (виведена із ладу побутова техніка, влаштовані пожежі та ін.). Характерним для обдарованих дітей є рання потреба вдосконалення, наполегливість, досягнення високого рівня в усіх сферах діяльності та енергійність. Такі діти критично ставляться до себе і до оточуючих, мають посилене почуття справедливості, гумору, люблять розмірковувати на моральні та філософські теми. Вони схильні монополізувати увагу дорослих своєю невичерпною допитливістю, а з ровесниками вони не завжди спілкуються, особливо з тими, хто інтелектуально мало розвинений і не має ніяких інтересів. Зі сторони ж ровесників може бути двояке ставлення: в одних повага і бажання наслідувати, в інших – заздрість і пов'язані з цим почуття.



Часто батьки і вчителі не до кінця розуміють обдаровану дитину або не володіють достатньою психолого-педагогічною підготовкою для максимальної ефективності взаємодії. Тому нерідко в таких діток виникає нонконформізм, виявляється агресія, незадоволення школою, формується неадекватна Я-концепція. Можемо зробити висновок, що накладається відбиток на всю структуру особистості дитини.

Розвиток обдарованості, звісно, слід розглядати в контексті діяльності. Наприклад, Н.С. Лейтес вважає, що схильність до праці є найбільш загальною і першочерговою ознакою або фактором обдарованості. Проведене ним лонгітюдне психологічне спостереження за видатними дітьми дало змогу зробити висновок про те, що в дитячому віці, і особливо у талановитих дітей, відкрито виявляється загальна схильність до праці як корінна властивість людської психіки, як вихідне русло, в лоні якого формуються загальні і спеціальні здібності. Б.Г. Ананьєв пов'язував розвиток здібностей з загальним розвитком особистості, виключаючи можливість самодостатнього та ізольованого їх розвитку. В утворенні здібностей, вважав дослідник: “відіграють роль природні особливості особистості і анатомо-фізіологічні передумови або задатки, які стають здібностями і реалізуються тільки через діяльність. Разом з тим варто звернути увагу на одну суттєву особливість: діяльність, якою займається дитина, повинна бути пов'язана з позитивними емоціями, інакше кажучи, приносити радість, задоволення. Є ця радість – задатки розвиваються, немає радості від розумової діяльності – здібностей не буде. Від тривалих, безрадісних, примусових занять буде що завгодно – високі бали, похвала, нові знання, не буде лише головного – здібностей” [51, с. 6-7].

Зв'язок розвитку здібностей з позитивними емоціями підтверджено тепер не лише в психологічних, але й фізіологічних експериментах.

Отже, узагальнюючи підходи до вивчення обдарованості, можна виділити наступні види:

- психометричний (L. Terman, 1947, 1951; L. Hollingworth, 1942 і ін.) – вимірювання розумового розвитку дитини і ототожнення інтелектуальної обдарованості з високими показниками IQ;

- креативний (E.P. Torrance, 1962; J. Guilford, 1977 і ін.) – обдарованість розцінюється як здатність людини створювати щось нове, оригінальне; J.Guilford вперше виділив творчі здібності, пов'язуючи їх з дивергентним мисленням;

- особистісний (H.C. Лейтес, 1961, 1971; С. Сох, 1981; H.G. McCurdu, 1981; A. Roe, 1952 і ін.) – вивчення характерологічних, емоційних, мотиваційних, комунікативних і ін. якостей особистості обдарованих людей та констатація особистісної своєрідності обдарованих людей;

- інструментальний (J. Stanley, 1974, 1986; С. Venbow, 1986 і ін.) – відбір і розвиток (навчання, створення оптимального соціуму і т.п.) обдарованих дітей;

- діяльнісний (О.М. Леонтьєв, 1960; С.Л. Рубінштейн, 1960; Б.М. Теплов, 1985 і ін.) – вивчення здібностей з точки зору таких характеристик діяльності як результативність, індивідуальні особливості способів діяльності, стійкість до перешкод і ін.;

- комплексний (J. Feldhusen, 1986; J. Renzulli, 1986; A. Tannenbaum, 1986 та ін.) – синтез вищеназваних підходів. Ідея комплексної природи обдарованості подана в формі визнання її багаточисельного складу: загальні і спеціальні здібності, мотивація, моральні якості особистості, вплив соціуму та ін.

Стратегія комплексного підходу видається найбільш доцільною не лише в плані вивчення дитячої обдарованості, але й в плані її розвитку. Психологам, вчителям, батькам слід мати на увазі, що не можна

обмежувати свою роботу лише вдосконаленням здібностей, «шліфуванням» дару через спеціально організоване навчання. “Що таке в кінцевому результаті великий розум при моральній неповноцінності? – запитує К. Юнг – “Обдарованість зовсім не безумовна цінність, але вона нею стає лише в тому випадку, коли решта особистості іде з нею в ногу настільки, що талант може бути застосований з користю. Творчий потенціал, на жаль, може з таким же успіхом діяти і деструктивно. Обернеться він добром чи злом – це вирішує лише моральна особистість”” [54, с.12].

Тому необхідно створювати також умови для формування системи цінностей, внутрішньої мотивації діяльності, спрямованості особистості в цілому, що забезпечить основу становлення моральності, духовності особистості обдарованої дитини.

Видається перспективним дослідження розуміння батьками та вчителями феномену дитячої обдарованості і особистості обдарованих дітей, а також робота над формуванням цілісної концепції виховання і навчання обдарованих дітей.

## **1.2 Психолого-фізіологічні особливості обдарованих дітей молодшого шкільного віку**

Нині обдарованість визначається не тільки в академічних здобутках, а ще в соціальній сфері людської діяльності. Сутність твердження полягає у тому, що звернути увагу потрібно на ті здібності які уже є, і на ті, які з'являться потім. Обдарованість доречно розглядати як досягнення і як можливість досягнення.

Різні наукові дисципліни пов'язані з проблемами обдарованості. До них відносять: проблеми навчання, розвитку та виявлення обдарованих дітей, а також проблеми професійної підготовки фахівців (педагогів,

соціальних педагогів, соціальних працівників та психологів). Обдарованість як найбільш загальна характеристика сфери здібностей вимагає комплексного вивчення соціально-психологічних, соціально-педагогічних, психофізіологічних особливостей.

Будувати систему розвитку обдарованості дитини, де враховується її індивідуальність, потрібно проводити у зручний віковий період.

Дитячий вік — це період становлення особистості, здібностей та формування психіки. Цей період відрізняється динамікою розвитку обдарованості.

Молодший шкільний вік — це період психофізіологічного та фізичного розвитку дитини. Він співпадає з навчанням у початковій школі і охоплює період життя дитини від 6 до 10 років.

Основною діяльністю в молодшому шкільному віці є — навчальна. Вона несе з собою зміни у психічному розвитку дитини у цей період. В навчальній діяльності формується психологічне сприйняття, це свідчить про те, що молодші школярі досягли значного розвитку, який забезпечує розвиток у наступних етапах. З часом зацікавленість до навчання діяльності починає знижуватись. Це пов'язано з падінням мотивації до навчання і з тим, що дитина уже є здобула суспільну позицію і їй нічого досягати. Для того щоб цього не відбувалось у навчальній діяльності необхідно надати нову особисто важливу мотивацію. Основна роль навчання в процесі розвитку дитини не виключає того, що молодший школяр активно задіяний в інших видах діяльності, в ході яких удосконалюються та закріплюються його нові досягнення.

Згідно Л. С. Виготському: “з початком шкільного навчання мислення висувається в центр свідомої діяльності дитини. Розвиток словесно-логічного, розумового мислення, який відбувається під час засвоєння наукових знань, змінює й усі інші пізнавальні процеси:

пам'ять у цьому віці стає мислячою, а сприйняття — думаючим”.[1, с. 48]

О. Ю. Єрмолаєва зазначала, що “протягом молодшого шкільного віку в розвитку уваги відбуваються суттєві зміни, проходить інтенсивний розвиток усіх його властивостей: особливо різко (в 2,1 рази) збільшується об'єм уваги, підвищується його стійкість, розвиваються навички переключень і розподілу. До 9-10 років діти стають здатні достатньо довго зберігати увагу та виконувати доволно задану програму дій”. [3, с. 105]

Істотних змін зазнають психічні процеси. В цей період пам'ять дитини набуває рис довільності, а згодом і поведінка стає довільною. Вона самостійно обирає як їй вчиняти у певних ситуаціях. В цьому віці формуються моральні цінності, розуміння деяких правил та законів, але скоріше за все це пов'язано з егоїзмом, прагнення бути схваленим дорослим чи зміцнити свою індивідуальність. Така поведінка пов'язана лише з одним мотивом — досягнення успіху.

Коли формується довільна поведінка, формується і рефлексія.

Дитина вчиться аналізувати свої вчинки, що призводить до змін у поведінці. Свої бажання вона може побороти у собі, якщо результат виконання не відповідає нормам чи не приведе до поставленої мети. З'являється змістовно-орієнтуєча засада у вчинках, це дійсно зв'язано з диференційованістю внутрішнього та зовнішнього життя. Важливою стороною внутрішнього життя дитини стає її змістовний орієнтир у власних діях. Це пов'язано з хвилюваннями дитини щодо побоювань зміни відносин з оточуючими. З'являється страх втрати значимості в їх очах.

Діти вчать аналізувати свої дії, і в той же час приховувати свої внутрішні переживання. Модифікація особистості дитини спонукає до сплеску негативу на дорослих, з'являється прагнення зробити саме те,

що хочеться, навіть до капризів. В цьому віці проявляється порушення психіки, нестійкість волі та настрою.

Дитина в цьому віці дуже сильно підлягає зовнішньому впливу, а саме завдяки цьому вона як губка впитує в себе інтелектуальні та моральні знання. Особистісний розвиток дитини залежить від шкільної успішності, оцінки школяра дорослими. Показником моральних норм у розвитку дитячих інтересів стає вчитель, але успішність буде залежати від відносин між учнями. Родичі теж обіймають важливе місце в житті дитини.

Основним мотивом діяльності дитини в молодшому шкільному віці являється мотив досягнення успіху. Нерідко трапляється інший вид цього мотиву – мотив уникнення невдач.

Обдарованих дітей, як правило, виокремлюють висока допитливість та дослідницька активність. В ранньому віці їх відрізняє здатність відслідковувати причинно-наслідкові зв'язки, робити відповідні висновки, вони із захопленням створюють альтернативні моделі та системи.

Відрізною рисою обдарованих дітей є відмінна пам'ять, яка засновується на ранньому оволодінню мовою та абстрактним мисленням [6, с.56].

Зазвичай увагу до обдарованих дітей привертає їх великий словниковий запас, який супроводжується складними синтаксичними конструкціями, а також вміння ставити питання.

Бувають такі випадки, коли обдарованість дитини зовсім не проявляються, а можливо батьки та педагоги, не приділили значної уваги до дитини або не вистачало знань для виявлення обдарованості. А може не помітили в дитині потенційних видатних можливостей, а прояв креативності сприйняли як негативні властивості.

Обдарованим дітям в межах психосоціального розвитку характерні наступні особливості.

Обдаровані діти різко приймають соціальну несправедливість, установлюють високі вимоги до себе завжди відстоюють правду, намагаються жити в гармонії навколишнім середовищем.

Один з помітних компонентів внутрішнього балансу обдарованої людини є досконале почуття гумору. Ці люди люблять сарказм, а також різну гру слів. Гумор виступає здоровим щитом для тендітної психіки, що бідує в захисті від хворобливих ударів, причинених менш сприйнятливими людьми. (Правда, деякі люди дуже впевнені в собі, щоб від душі посміятися над жартом, якщо об'єктом її є ми самі).

Змагальність - інша особливість обдарованих дітей. Чимало дослідників відзначали схильність обдарованої дитини до змагальності (Н. Гольдман, К. Джонстоун, М. Партен, В. Э. Чудновский, В. С. Юркевич і ін.).

Змагальність (конкуренція) — це визначний фактор розвитку особистості, зміцнення та загартування характеру. Це також досвід великих перемог і поразок в інтелектуальних, спортивних, художніх змаганнях дітей, які є надзвичайно важливими у подальшому житті. За допомогою змагань, дитина здобуває впевненість у собі, розраховує свої можливості, вчиться ризикувати, а також здобуває досвід “розумового авантюризму. (К. Абрмс, А. Карне, К. Тэкэкс).

Джерело схильності до змагальності в обдарованих дітей спостерігають в можливостях, що перевищують звичайні. Особливо важливу роль грають тут здатності до вирізнення оцінки. Це основа побудови самооцінки, навіть будучи не завищеної, а адекватної, з'являється інтерес до конкуренції з іншими дітьми.

Конкуренція — явище природне. Більшість учених наголошують про необхідність змагання не стільки з “нормальними”, скільки з такими

ж обдарованими дітьми. Причому особливо коштовний, на думку деяких фахівців, досвід поразок.

Змагання — це метод психосоціального розвитку, але він має недоліки. Жага до перемоги — є природнім бажанням обдарованої дитини, але перемога досягається шляхом конкурентної боротьби з необдарованими однолітками, приносить більше шкоди, чим користі для обох. В наслідок чого деформується особистісний розвиток обдарованої дитини. Конкуренція з більше сильними (обдарованими дітьми або більше старшими) при дотриманні ряду педагогічних умов дає гарні результати.

Обдаровані діти часто пробують вирішувати “дорослі” проблеми. Це корисно для їх розвитку. Через те що обдаровані діти роблять успіхи в деяких речах, які недоступні для їх однолітків, батьки очікують такої ж легкості у свої починаннях. Зауважимо, що і в дитинстві обдаровані діти: емоційно залежні, незбалансовані, нетерплячі, так само як і ровесники. Часом вони більш красномовні — оскільки їхнє уміння виражати себе більш адекватне. Їх блискучі мовні здібності, в деяких випадках призводить до невірного сприйняття, а це може збільшити проблему.

Отже, обдаровані діти іноді страждають від незначного соціального неприйняття їх з боку ровесників, а це розвиває в них негативне сприймання самих себе, це підтверджує багато досліджень. Для того, щоб сформувалось здорове самосприйняття дитини, необхідне спілкування з такими ж обдарованими дітьми з самого малочку. Сім'я, де завжди допомагають один одному, разом займаються усіма справами, перш за все підсилюють позитивне самосприйняття кожної дитини. У цьому зв'язку, на жаль, слід відзначити, що батьки обдарованих дітей прагнуть мати набагато менше дітей, чим середні родини.



### **1.3 Принципи і напрями виховання обдарованих дітей молодшого шкільного віку**

Задача сучасної української школи полягає в підтримці і стимуляції, в сприянні гармонійному розвитку обдарованої дитини.

Процес соціалізації обдарованих дітей, іноді проходить дуже складно. Нелегка адаптація до умов навчання у школі та поза школою з групами ровесників, тому у дітей трапляються деякі труднощі на різних етапах навчання.

Обдарованій дитині цікаво вивчати лише те, що входить у сформоване коло її інтересів, і тому на шкільні предмети, які не входять до кола, не вистачає ні часу, ні бажання. За спостереженням батьків та вчителів, такі діти “виїжджають” завдяки своїй природній обдарованості, але це викликає певні негативні труднощі. Не усвідомлення дійсної обдарованості дитини, призводить до прикрої помилки, коли свідомо поінформованість сприймається як обдарованість, і навпаки.

Те що розвиток обдарованих дітей випереджає інших, викликає антипатію у них. Вона вразливо зачіпає самолюбство інших дітей, в той же час коли сама ображається на дрібниці. Обдарованих недолюблюють однолітки, що згодом ускладнює стосунки та дружні відносини швидко руйнуються.

Обдаровані діти рідко потрапляють під вплив колективу. Їх захоплення улюбленою справою стає вище усіх колективів. Але знання, уміння та здібності не завжди виявляються і цінуються у класі. Коли дитина не визнається серед однолітків, вона знаходить самореалізацію поза школою і їм стає байдуже життя колективу.

Комфорт, це те що повинна відчувати дитина в колі однолітків: адже вони теж прагнуть здобути довіру та авторитет. Добрі, позитивні

емоції, які діти отримують від спілкування з ровесниками, формують поведінку та полегшує соціальну адаптацію.

Іноді у них з'являється негативне ставлення до школи, воно виникає з багатьох причин. Зауважимо, що кожна причина потребує детального розгляду. Одна із причин — це не цікава навчальна програма: вона цей матеріал уже знає, і в неї зникає бажання до навчання. У зв'язку з цим, діти порушують дисципліну, що призводить до конфліктних ситуацій з однолітками та вчителями. Згодом це спричиняє негативне ставлення до школи. Переконати їх не можливо, тому найрозумніший варіант для батьків, знайти школу, в якій є умови для навчання обдарованих дітей. Через деякий час повертається і інтерес до навчання, і успішність, і налагоджуються стосунки з ровесниками.

Обдарованість не завжди допомагає школярам у навчанні. Зазвичай дитина робить все по-своєму, а не те що кажуть дорослі. Це викликає суперечки між однолітками та вчителями. Коли обдарована дитина не уміє знаходити спільну мову з оточуючими, це призводить до самотності, відчуття провини, яка веде до дезадаптації почуттів. Складність стосунків з вчителем часто пов'язані, як здається дитині, з несправедливим ставленням до нього.

Коли дитина звикає до успіхів, вона становиться самовпевненим. У зв'язку з цим зменшується працездатність. Проявляються негативні якості: заздрість, вередливість, роздратованість, нетерплячість. З'являється нестримне відношення до однолітків.

Часто дитина обирає гру та спілкування з дітьми, які старші за неї, а буває, що і з дорослими. Це призводить до ізоляції від дитячого колективу. Складність полягає у тому, що дитина обирає більш інтегровані ігри, тому належного контакту з ровесниками не виходить. Вони люблять поміркувати більш на дорослі теми. Здебільшого така

поведінка призводить до віддалення між однолітками та обдарованою дитиною.

Іноді, обдаровані діти стають уразливими, швидко втомлюються. Часто змінюється настрій, який призводить до суперечок з іншими. А це все нервова система, яка уже втомилась від розумової напруги. Вони завжди бажають бути першими, кращими, але це не завжди виходить. Коли приходить ця криза, поруч опиняються батьки, які знають особливості своєї дитини і стрімко захищають їх від таких криз. Ця гіперопіка від батьків, ізолює від ровесників.

Є випадки, коли обдарована дитина докладает усі зусилля аби бути непомітною. Скоріше за все, вони побоюються здатися розумними чим його однокласники, але відповідь на запитання вчителя є завжди, часто нестандартним шляхом. Але страх стає перед оцінкою вчителя.

Дуже часто емоційний стан дитини, залежить від визнання та розуміння її в колективі. Якщо ні, то це знижує бажання до навчання. З'являються незадовільні оцінки, часті зауваження від вчителів стосовно неуспішності. Негативне ставлення і від однокласників, починають звертати увагу на зовнішній вид, характер обдарованої дитини.

### **Шкільні типи обдарованих дітей:**

1. *«"Найкращий" учень. Всі його люблять, робить те, що йому кажуть і як. Любить подобатись».*

2. *«"Бунтівник". Сперечається, з ним важко спілкуватися. Часто виникають у нього фрустрації - стан емоційно-вольового напруження, коли щось загрожує досягненню мети».*

3. *«"Підпільник". Знає, що за обдарованість не платять, а навпаки - вимагають, тому прагне не вистрибувати і бути "як всі».*

4. *«"Втікач". Випадає із шкільної системи, не може пристосуватися до вимог школи, вчителів».*

5. «"Двобічний". Відстає чи має вади (фізичні). Його бачать як слабого, не помічають обдарованості».

6. «"Цілеспрямований". Незалежний, знає собі ціну, знає, що хоче.

У кожного з цих типів власний стиль поведінки, свої потреби, свій емоційно-вольовий статус. Ось чому до кожного має бути індивідуальний підхід як у школі, позашкільному закладі, так і в сім'ї» [57, с.5-9].

### **Проблеми обдарованих дітей:**

«Неприятність до школи часто з'являється тому, що навчальна програма нудна і нецікава для обдарованої дитини. Обдарованим дітям подобаються складні ігри і нецікаві ті, якими захоплюються їхні ровесники, внаслідок чого дитина опиняється в ізоляції. Заглиблення у філософські проблеми: для обдарованих дітей є характерним замислюватися над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, релігійні вірування набагато частіше, ніж для інших дітей. Невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком - обдаровані діти частіше віддають перевагу спілкуванню з дітьми старшого віку. Через це їм важко бути лідерами - вони поступаються фізичним розвитком. Прагнення до досконалості - для обдарованих дітей характерна внутрішня потреба досконалості, вони не заспокоюються, доки не досягнуть бажаного. Почуття незадоволеності - вони критично ставляться до своїх досягнень, мають низьку самооцінку. Нереальні завдання, які вони часто ставлять перед собою, не маючи змоги виконати їх. Надмірна чутливість, вразливість, нетерплячість. Потреба в уважному ставленні дорослих. Зневага у ставленні до дітей, які стоять нижче від них в інтелектуальному розвитку» [59, с. 43].

### **Принципи виховання обдарованих дітей:**

«**Природо-відповідність виховання** - врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей. **Гуманізація виховання** - створення умов для формування кращих якостей та здібностей дитини, джерел її життєвих сил; повага до особистості. **Демократизація виховання** - сприйняття особистості виховання як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності. **Безперервність виховання** - досягнення цілісності та наступності у вихованні, перетворення його у процес, що триває впродовж усього життя людини; формування цілісної та всебічно розвиненої особистості. **Диференціація та індивідуалізація виховного процесу** - врахування рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку учнів, стимулювання активності, розкриття творчої індивідуальності кожного. **Послідовність, систематичність і варіативність форм і методів виховання** - свідомість, активність, самодіяльність і творча ініціатива учнів; готовність до життєвої адаптації в умовах ринкових відносин. **Інтегративність** - єдність виховання школи, сім'ї, громадськості» [43, с.10-12].

**Принципи педагогічної творчості вчителя, реалізація яких сприяє творчому розвитку особистості:**

«Принцип *суб'єктивності* навчання і виховання передбачає визнання слухача як суб'єкта педагогічної взаємодії, використання вчителем у процесі навчання і виховання переважно діалогічних форм комунікативної взаємодії із слухачем.

Принцип *діагностики* передбачає побудову і корекцію навчально-виховного процесу на основі психолого-педагогічних діагностичних досліджень, а саме: оцінювання рівнів розвитку творчих можливостей дітей і дитячих колективів, з якими педагог вступає у взаємодію.

Принцип *оптимальності*. Оптимальною творчою педагогічною взаємодією педагога і вихованця вважаємо таку, яка забезпечує не тільки успішне засвоєння знань, умінь, навичок, а й позитивну динаміку розвитку творчих можливостей дітей в конкретних умовах педагогічної праці педагога.

Принцип *оптимальності* передбачає роботу педагога з відбору таких дидактичних засобів, які відповідають рівню розвитку творчих можливостей більшості дітей, враховують рівень розвитку творчих можливостей меншості, а тому сприяють розвитку творчих можливостей.

Принцип *взаємозалежності* відображає взаємозумовленість творчого особистісного розвитку суб'єктів взаємодії системи "педагог-вихованець"; відбиває взаємозалежність і взаємозумовленість творчої педагогічної праці вчителя і творчої навчальної діяльності дітей.

Принцип *фасілітації* передбачає розуміння формування творчої особистості вихованця у навчально-виховному процесі як процес полегшення, сприяння творчій навчальній діяльності дитини, стимулювання його творчої активності. Це пов'язане з необхідністю створення на занятті, в позаурочній діяльності слухачів творчої атмосфери (співдружності, співтворчості, співробітництва), яка б сприяла розвитку мотивів творчої діяльності, надихала вихованців на творчість.

Принцип *креативності* відображає необхідність виявлення можливостей змісту навчального матеріалу для посилення його орієнтації на формування творчої особистості дитини. При плануванні та організації взаємодії педагога і вихованця в процесі навчання зміст навчального матеріалу повинен максимально використовуватися для розвитку мотивів, характерологічних особливостей, творчих умінь і психологічних процесів, які мають провідне значення для творчої

діяльності, і забезпечувати насамперед розвиток дивергентного мислення, умінь генерувати нові ідеї, знаходить нетрадиційні шляхи вирішення проблемних завдань. Реалізації принципу в практичній діяльності сприяє аналіз змісту навчального матеріалу з метою його креативного посилення, застосування навчальних і навчально-творчих задач, методів і прийомів стимулювання творчої активності учнів, використання завдань психологічної діагностики для розвитку творчих якостей особистості.

Принцип *доповнення* передбачає посилення розвитку творчих можливостей дітей за рахунок реалізації додаткового змісту в організаційних формах навчально-пізнавальної діяльності. У практичній діяльності реалізація принципу означає введення таких додаткових курсів, які б компенсували прогалини в розвитку творчих умінь і психічних процесів, що сприяють успішній творчій діяльності людини і на розвиток яких об'єктивно не вистачає часу в процесі виконання державного компонента навчального плану.

Принцип *варіантності* виражає необхідність подолання одноманітності змісту, форм, методів навчання. Для ефективності взаємодії у системі "педагог-вихованець" принцип варіантності має регулятивне значення, визначає мету та стратегію проектування педагогічної взаємодії.

Принцип *самоорганізації* відображає особливості управління процесом формування творчої особистості дитини, які зумовлені особливостями управління нелінійними системами та орієнтують педагога на внутрішній вплив, на узгодження розвитку вихованця з власними тенденціями розвитку, а також на необхідність "збуджувати" та ініціювати творчу активність, при цьому управління повинно бути непомітним, мінімальним у своєму зовнішньому впливі й здійснюватися опосередкованими методами. Саме в цьому разі можна говорити не про управління, а про процеси самоуправління» [43, с.10-12].

**Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічна практика дозволяють виділити чотири стратегії навчання академічно обдарованих дітей:**

**«Прискорення.** Прикладом такої форми навчання можуть бути літні й зимові табори, творчі майстерні, майстер-класи, що передбачають проходження інтенсивних курсів навчання за спеціальними програмами.

**Поглиблення.** Даний тип стратегії навчання ефективний стосовно дітей, що виявляють екстраординарний інтерес до тієї чи іншої конкретної галузі знань чи сфери діяльності. При цьому передбачається більш глибоке вивчення тем чи дисциплін певних галузей знань. Практика такого навчання дозволяє відзначити ряд позитивних результатів: високий рівень компетентності у відповідній галузі знань, сприятливі умови для інтелектуального розвитку учнів, тощо. Однак застосування поглиблених програм не може вирішити всіх проблем. По-перше, далеко не всі діти з академічною обдарованістю досить рано виявляють цікавість до якоїсь однієї сфери знань чи діяльності, їхні інтереси мають широкий характер. По-друге, поглиблене вивчення окремих дисциплін, особливо на ранніх етапах навчання, може сприяти “насильницькій”, чи занадто ранній спеціалізації, що не сприяє загальному розвитку дитини.

**Збагачення.** Відповідна стратегія навчання орієнтована на якісно інший зміст навчання з виходом за рамки вивчення традиційних тем за рахунок установлення зв'язків з іншими темами, проблемами чи дисциплінами. Крім того, збагачена програма передбачає навчання дітей різноманітним способам і прийомам роботи. Таке навчання може здійснюватися в рамках традиційного освітнього процесу, а також через участь учнів у дослідницьких проектах, використання спеціальних інтелектуальних тренінгів розвитку тих чи інших здібностей тощо. **Проблематизація.** Цей тип стратегії навчання передбачає стимулювання особистісного розвитку учнів. Ракурс навчання в цьому випадку передбачає



використання оригінальних пояснень, перегляд наявних відомостей, пошук нових значень і альтернативних інтерпритацій, що сприяє формуванню в учнів особистісного підходу до вивчення різних галузей знань, а також рефлексивного плану свідомості. Як правило, такі програми є або компонентами збагачених програм, або існують як спеціальні тренінгові позанавчальні програми» [40, с. 10-11].

## РОЗДІЛ 2

### ПРОФІЛАКТИКА І КОРЕКЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

#### 2.1. Організація навчання обдарованих дітей молодшого шкільного віку

Американська дослідниця Л. Холлінгуорт, зробила роз'яснення, щодо адаптація обдарованих дітей. Серед найхарактерніших проблем обдарованих дітей вона визначає:

**«Неприязне ставлення до школи.** Воно часто виникає тому, що навчальна програма для дитини нудна та нецікава. Порушення в поведінці обдарованих дітей можуть виникати через те, що навчальний план не відповідає їхнім здібностям.

**Особливу спрямованість ігрових інтересів.** Обдарованим дітям подобаються складні ігри і нецікаві ті, якими захоплюються їхні однолітки із середніми здібностями. Унаслідок цього обдарована дитина стає ізольованою, замкнутою.

**Неконформність.** Обдаровані діти відкидають стандартні вимоги, особливо якщо вони суперечать їхніми інтересами або здаються безглуздими.

**Заглиблювання у філософські проблеми.** Для обдарованих дітей характерно замислюватися над такими явищами, як смерть, потойбічний світ, релігійні вірування та філософські проблеми більше, ніж для середньої дитини.

**Невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком.** Обдаровані діти часто віддають перевагу спілкуванню та грі з дітьми старшого віку. Через це їм іноді важко стати лідерами, тому що вони поступаються останнім у фізичному розвитку» [2, с. 15].

Цей перелік доповнили ряд інших дослідників. Дж. Уїтмор проаналізувавши причини вразливості дитини, виокремив наступні фактори:

« *Прагнення до досконалості (перфекціонізм)*. Для обдарованих дітей характерна внутрішня потреба досконалості. Вони не заспокоюються, не досягнувши найвищого рівня. Ця властивість виявляється досить рано.

*Відчуття незадоволення*. Таке ставлення до самих себе пов'язане з характерним для обдарованих дітей прагненням досягти досконалості в усьому, чим вони займаються. Вони дуже критично ставляться до власних досягнень, часто не задоволені, звідси – відчуття власної неадекватності та низька самооцінка.

*Нереалістичні цілі*. Обдаровані діти часто ставлять перед собою завищені цілі. Не маючи змоги їх досягти, вони починають хвилюватися. З іншого боку, прагнення до досконалості і є тією силою, що веде до високих досягнень.

*Надчутливість*. Оскільки обдаровані діти більш сприйнятливі до сенсорних стимулів та краще розуміють відношення і зв'язки, то вони схильні до критичного ставлення не лише до себе, а й до оточуючих. У результаті таку дитину часто вважають гіперактивною й такою, що відволікається, оскільки вона постійно реагує на різноманітні подразники та стимули.

*Потреба в увазі дорослих*. Через природну допитливість та прагнення до пізнання обдаровані діти часто монополізують увагу вчителів, батьків та інших дорослих. Це викликає тертя у взаєминах з іншими дітьми, яких дратує прагнення такої уваги.

*Нетерпимість*. Обдаровані діти часто з недостатньою терпимістю ставляться до дітей з нижчим інтелектуальним розвитком. Вони можуть відштовхувати інших зауваженнями, які виражають зневагу або нетерпіння» [9, с. 11].

Фахівці в галузі обдарованості одностайно дотримуються тієї думки, що традиційне навчання затримує розвиток обдарованих дітей і для повного розкриття їхнього потенціалу необхідні спеціальні програми та методи навчання, які б відповідали їхнім психологічним особливостям (виду й рівню обдарованості, інтересам, мотиваційно-особистісним характеристикам).

Принципи побудови програм навчання для обдарованих дітей найбільш повно були сформульовані в 1982 р.. Серед вимог, що стосуються змісту навчання, можна виділити такі:

1. Глобальний, основоположний характер тем і проблем для вивчення.
2. Міждисциплінарність змісту.
3. Інтеграція тем і проблем, що належать до різних галузей знання, шляхом встановлення внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей змістовного характеру.
4. Насиченість змісту навчання.
5. Побудова змісту навчання на завданнях “відкритого” типу, що не мають єдиного й остаточного вирішення.

На думку американських учених, зміст освіти, визначений з урахуванням цих вимог, дає змогу вирішувати проблему індивідуалізації та відкриває великі можливості для розвитку мислення в дітей” [9, с. 11].

У світовій педагогічній науці та практиці розрізняють два основних підходи до розробки змісту навчальних програм для обдарованих дітей: один базується на зміні кількісних, другий – якісних характеристик. До кількісних характеристик змісту освіти належать, насамперед, обсяг навчального матеріалу й темп навчання; до якісних – співвідношення різних напрямів моделювання змісту, характер його подачі (алгоритмізований, евристичний тощо).

На основі зміни кількісних параметрів змісту освіти виділяються дві основні стратегії – прискорення та інтенсифікації. На основі зміни якісних характеристик традиційного змісту освіти сформувалися напрями “збагачення” (“стратегія поглиблення”, “стратегія проблематизації”, “навчання мисленню”, “дослідницьке навчання” тощо)[9, 12].

Прагнення врахувати різноманітні запити обдарованих дітей, з одного боку, і різні завдання навчання цієї категорії учнів – з іншого, призвело до створення різних програм, які використовуються в школі та за її межами (у зимових і літніх таборах, будинках творчості тощо). Класифікацію існуючих програм на основі завдань, які вони вирішують, запропонувала Н. Шумакова. Усі програми навчання вона умовно поділила на три категорії:

1. Освітні.
2. Освітньо-розвивальні.
3. Розвивальні.

*Освітні програми* спрямовані на те, щоб дитина отримала певну суму знань, умінь та навичок у різних змістовних галузях (тобто те, що прийнято називати загальноосвітньою підготовкою). Існує два підходи до побудови освітніх програм для обдарованих дітей. Перший пов’язаний із прискоренням процесу навчання. Другий – із поглибленим вивченням матеріалу.

Завдання розвитку творчих можливостей дитини ставлять перед собою різні *розвивальні програми* (за іншими класифікаціями такі програми часто називають збагаченими). Завдання оволодіння знаннями в тих чи інших галузях відступає на другий план або не ставиться зовсім (наприклад, програма Е. де Боно). Розвивальна навчальна програма базується на принципово іншому змісті, який не є ні продовженням, ні більш широким викладом матеріалу, що включається до звичайних

освітніх програм. За домінуванням тих чи інших конкретних завдань навчання ці програми можна поділити на два види. До першого виду можна віднести всі програми, які спрямовані, перш за все, на розвиток вищих процесів мислення: творчого, критичного, логічного, уміння вирішувати проблеми. До другого – ті, що ставлять завдання розвитку емоційно-особистісної сфери.

Н. Шумакова вважає: «що ні освітні, ні розвивальні програми не можуть вирішити весь комплекс проблем навчання та розвитку обдарованих дітей. Це питання може бути вирішено лише в межах *освітньо-розвивальних програм*. До цієї категорії програм належать такі, що ставлять завдання засвоєння знань і розвитку творчої особистості дитини як рівноправні. На практиці це здійснюється, як правило, і за рахунок тієї чи іншої якісної зміни змісту навчання, і за рахунок упровадження різних методик навчання, що забезпечують розвиток мислення й емоційно-ціннісної сфери дитини у процесі засвоєння навчального матеріалу»[19, с. 12].

«У літературі, присвяченій проблемам навчання обдарованих дітей, велику увагу приділяють *методам навчання* як способам організації навчальної діяльності школярів. Для інтелектуально обдарованих дітей основними методами вважають творчого характеру: дослідницькі, проблемні, проектні, пошукові та евристичні — які поєднанні з методами індивідуальної, самостійної та групової роботи» [19, с. 12].

Є три варіанти організації навчання обдарованих учнів:

*«Роздільне навчання – спеціальні школи для обдарованих дітей.*

*Сумісно-роздільне навчання – наявність у загальноосвітніх навчальних закладів класів з різним рівнем та характером навчання.*

*Сумісне (“змішане”) навчання – обдаровані діти навчаються у звичайному класі загальноосвітньої школи разом зі своїми однолітками» [20, с.15].*

Усі три варіанти мають як свої плюси, так і мінуси. Проте, як справедливо зазначає О. Савенков: “скільки б спеціальних шкіл і класів для обдарованих ми не створювали, значна частина цих дітей навчається й буде навчатися в “звичайних”, “нормальних”, “масових” школах” [7, 63].

Тому фахівці вважають, що за умови здійснення індивідуального та диференційованого підходів змішане навчання обдарованих дітей є найбільш перспективним та ефективним [22, с. 15].

Розглянемо основні форми навчання обдарованих дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу виділити такі форми індивідуалізації навчального процесу для обдарованих учнів:

1. Складання індивідуального навчального плану.
2. Навчання за індивідуальними програмами.
3. Наставництво (менторство, тьюторство).

«Найбільш сприятливі можливості для диференціації навчання обдарованих дітей надають такі форми організації навчального процесу:

Факультативні заняття.

Дослідницькі секції або об’єднання.

Проектне навчання.

Форми організації навчання, які засновані на ідеї *групування* учнів у певні моменти освітнього процесу:

***диференціація паралелі*** (у школі передбачається декілька класів усередині паралелі для дітей з різними видами здібностей);

***перегрупування паралелі*** (школярі одного віку об’єднуються в групи, які враховують їхні схожі можливості, для занять з кожного

навчального предмета. Та сама дитина може займатися яким-небудь предметами (наприклад, математикою й фізикою) у “просунутій групі”, а іншими (наприклад, гуманітарними) – у звичайній);

**виділення групи обдарованих учнів з паралелі** (передбачається об'єднання в групу 5–8 найбільш успішних у кожній паралелі школярів, яка розміщується в один з класів, де окрім них знаходяться ще близько 20 учнів. Із цим класом зазвичай працює спеціально підготовлений учитель, який дає групі обдарованих ускладнену та збагачену програму. Навчання основної частини класу і групи обдарованих ведеться паралельно, що передбачає різні завдання);

**поперемінне навчання** (ця форма передбачає групування дітей різного віку, проте не на весь навчальний час, а лише на його частину, завдяки чому обдаровані можуть спілкуватися з однолітками й знаходити рівних собі в академічному відношенні дітей і відповідний зміст освіти. За цієї форми здібні учні мають можливість брати участь протягом частини навчального дня в заняттях старшокласників);

**збагачене навчання для окремих груп учнів за рахунок скорочення часу на проходження обов'язкової програми** (у цьому випадку для обдарованих дітей здійснюється заміна частини звичайних занять на такі, що відповідають їхнім пізнавальним запитам);

**групування учнів усередині одного класу в гомогенні (однорідні) малі групи на тих чи інших підставах (рівень інтелектуальних здібностей, академічні досягнення тощо)**» [5, с. 3].

Вибір і використання усіх форм індивідуалізації та диференціації навчання повинні бути засновані не тільки на потужних можливостях особливої школи, а перш за все, враховувати індивідуальні особливості дитини, які обирають для себе оптимальні стратегії розвитку.

Побутує думка, що якщо обдарованих дітей ще можна навчати, то виховувати їх майже неможливо. Разом з тим виховувати їх необхідно, і



робити це потрібно з любов'ю, оскільки, як слушно зазначає І. Волощук, на переважну більшість з них чекає нелегке майбутнє [2, с. 12].

Виховання обдарованих школярів за змістом, організаційними формами, методами і прийомами істотно не відрізняється від організації виховної роботи серед учнівського загалу. Водночас психологічні особливості обдарованих дітей, специфічні завдання їхнього навчання зумовлюють певні відмінності у вихованні. Насамперед, вони стосуються проблем обдарованих, розв'язання яких неможливе без ефективної виховної роботи серед них.

У педагогічній літературі виділяють такі першочергові завдання у вихованні обдарованих учнів:

1. Розвивати навички спілкування.
2. Допомогати об'єктивніше оцінити власні здібності, щоб уникнути проблем, пов'язаних із заниженою або завищеною самооцінкою.
3. Сприяти їхньому гармонійному розвитку.
4. Протистояти готовності братися одночасно за декілька серйозних справ і жодної з них не доводити до логічного завершення.
5. Формувати дух змагання, виробляти звичку порівнювати власні результати, аналізувати причини успіхів та невдач і на цій основі робити правильні висновки.
6. Створювати умови для реалізації їхніх здібностей.
7. Сприяти формуванню власного світогляду.
8. Запобігати авантюрному використанню власних здібностей.

Вищезазначені завдання не вичерпують усіх особливостей виховної роботи із цією категорією учнів. Проте практика свідчить, що їх урахування, з одного боку, сприяє розв'язанню безлічі проблем, з якими стикаються обдаровані школярі, а з іншого – робить можливим їх диференційоване навчання.

## **2.2. Програма профілактики соціальної дезадаптації обдарованих дітей**

Для профілактики та корекції дезадаптації обдарованих молодших школярів застосовуються корекційні програми, в ході яких здійснюється профілактика дезадаптації дітей та формуються механізми правильної адаптації обдарованих учнів у шкільному середовищі.

### **Програма адаптації до школи обдарованих дітей**

Основною ціллю програми є виявлення труднощів адаптації обдарованих школярів. Спочатку створюється група дітей де вони вчаться разом розвиватися, удосконалювати комунікативні навички, зосереджуватися на формуванні розумових здібностей.

Заняття обдарованих дітей проводять у групі та в ігровій формі, що включають методики, які спонукають до розвитку взаємовідношень у групі. Позитивно впливає на дітей ігрова діяльність, вона навчає управляти своєю поведінкою, а також при взаємодії з іншими, становиться артистичною. Контакт з групою розширює спектр можливостей дитини. Успішні моменти виявляють у дитини самоактуалізацію та ефективно засвоєння знань та умінь. Дітям більш імпонують рольові ігри. Діти, які переживають труднощі у школі, переживають і труднощі з мовленням. Їм важко формувати свої думки, почуття та підтримувати спілкування. Розігрування сценок з життя, відомих дитячих казок, створення власних — це прийоми, які зазвичай використовують для розвитку мовлення. Удосконалення спонтанного мовлення дитини сприяє формуванню розумових операцій, логічних висновків.

### **Порядок корекційної роботи:**

**«Перший блок.** *Розвиток та вдосконалення комунікативних навичок:*

розвиток уміння володіти засобами спілкування; формування установки на взаємодію та доброзичливе ставлення до однокласників; формування уміння колективного обговорення завдань; вміння встановлювати позитивні взаємини з оточенням: слухати товаришів, коректне ставлення до співбесідника; формування позитивного образу «Я».

**Другий блок.** *Розвиток мовленнєвої та мисленнєвої діяльності:*

розширення знань про навколишню дійсність, що сприяють поліпшенню соціальних навичок; формування розгорнутого монологічного та діалогічного мовлення, розвиток уміння правильно й послідовно викладати власні думки, дотримуючись правил побудови повідомлення; формування понятійного апарату та розвиток основних розумових операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; формування граматичних систем мовлення, розширення словникового запасу (знайомство з визначеннями, синонімами, антонімами).

**Третій блок.** *Розвиток довільності психічної діяльності :*

формування уміння працювати за зразком та відповідно до інструкції педагога; розвиток довільної регуляції поведінки і природної рухової активності у навчальних ситуаціях та в позаурочній взаємодії з однолітками й дорослими; формування довільності як компоненту мовленнєвої діяльності, оволодіння планувальною функцією мовлення (відповіді на запитання у точній відповідності до завдання, вміння висловлювати власні думки, вміння розгорнуто розповідати про послідовність виконання навчальної роботи); розвиток та вдосконалення навичок самостійної навчальної діяльності; розвиток уміння планувати майбутню роботу, визначати шляхи та засоби досягнення навчальних

цілей; формування вміння здійснювати контроль за власною діяльністю, оволодіння контрольно-оцінними діями; розвиток уміння підпорядковувати свою діяльність часу, що відведений на виконання завдання.

**Четвертий блок.** *Розвиток просторових уявлень:*

формування вміння розрізняти геометричні форми; засвоєння учнями поняття «величина»; засвоєння таких характеристик простору, як відстань та напрямок, правильне використання понять, що позначають ці характеристики; ознайомлення з правилами просторової організації робочого (навчального) матеріалу; розвиток просторової орієнтації в зошиті та приміщенні; формування вміння орієнтуватися в просторі за допомогою простої схеми, а також створювати її самостійно; вдосконалення координації рухів у просторі; навчання практичного оперування об'єктами (вимірювання, графічні побудови тощо), розвиток окоміра; формування вміння маніпулювати образами, роблячи різні мисленнєві перетворення: обертання, розчленування на частини та поєднання їх у ціле, перегруповування вихідних елементів тощо, розвиток здатності дитини працювати усно.

Програму корекційно-розвивальних занять розраховано на 50 годин, по 2 години на тиждень. Тривалість кожного заняття 40-45 хвилин.

Оптимальною формою роботи є ігрове заняття в малій групі дітей (5-7 учнів).

При плануванні і проведенні занять із дітьми молодшого шкільного віку, які мають труднощі в адаптації, слід враховувати деякі принципи організації корекційно-розвивального процесу:

**Ускладнення поставлених завдань:** від спільного виконання завдання з докладним інструктажем до творчих, самостійних робіт

(учням пропонують працювати самостійно або придумати подібне завдання).

**Проведення занять із використанням матеріалу, близького до навчальної програми.** Це забезпечує їх вищу ефективність, оскільки дає можливість здійснювати трансляцію вмінь та навичок, отриманих на корекційних заняттях на уроці.

**Використання ігрових методів і прийомів роботи, що містять елемент змагання.** Для цих дітей ігровий мотив найчастіше є провідним, а рівень навчальної та шкільної мотивації достатньо низький. Крім цього, постійні невдачі у школі сприяють формуванню або заниженої самооцінки, або, навпаки, неадекватно завищеної (як захисний механізм). Дітям із низькою самооцінкою ігровий характер занять допомагає позбавитися страху щодо можливих невдач, а групові завдання та вправи з елементом змагання дають змогу учням із завищеною самооцінкою отримати зворотний зв'язок щодо їхніх можливостей.

**Застосування системи штрафів та заохочень.** Цей принцип - хороший засіб виховання організованості, зібраності дій та відповідальності за результат власної або командної роботи. Заохоченням може бути «зірочка», а штрафом – «ворона» («ловив гав», тобто був неуважний, часто відволікався), що їх отримує учень. Наприкінці кожного місяця підраховують кількість «зірочок» та «ворон» у кожного учня.

**Чергування рухливих та малорухливих завдань і вправ, застосування фізкультхвилинок.** Чергування письмових та усних форм роботи. Ця умова є обов'язковою під час роботи з такими дітьми, оскільки дає їм можливість розподілити власну енергію і сприяє зняттю втоми й підвищенню працездатності.

**Використання вправ на перевірку уважності.** Цей прийом застосовується з метою організації уважності та встановлення зворотного зв'язку з учнями. Це можуть бути запитання на кшталт: «Хто мене почув - покажіть великий палець»; або використання контрольних карток: «Увага!», «Тиша!», на яких зображені різні символи, що відповідають цим вимогам» (Я уже першокласник ... : корекційно-розвивальна програма для успішної адаптації учнів перших класів / І. А. Загній // Шкіл. психологу. Усе для роботи : наук.-метод. журн. - 2014. - № 7. - С. 2-38)» [45 с. 34].

#### **Схема побудови корекційно-розвивального заняття:**

**«Початковий етап:** привітання - новини - комунікативна гра.

**Основний етап заняття:** розвиток довільності та розвиток мовлення та домашнє завдання просторових уявлень мислення.

**Заклучний етап заняття:** рухова тематична гра або комунікативна гра, традиційне прощання.

Кожне заняття традиційно починається з процедури привітання, яка не тільки сприяє згуртуванню дітей, а й налаштовує їх на позитивну взаємодію.

Наприклад, можна запропонувати таку вправу. Діти довільно рухаються по кімнаті під музику та, зустрічаючись одне з одним, посміхаються і промовляють лише два слова: «Здрастуй, (ім'я дитини)», а потім продовжують рух. Завдання можна змінювати, додаючи плескання в долоні, потискування рук тощо; психолог і діти стають у коло і, тримаючись за руки, промовляють по складах: «Здра-стуй-те», роблять кілька кроків уперед, зустрічаючись у центрі кола»[62, с. 26].

«Наступна обов'язкова вправа, позначена як «Новини», містить ряд дуже важливих моментів: по-перше, діти мають можливість обмінятися інформацією про останні події, що відбулися з ними; по-друге,

обговорити результати домашнього завдання та згадати зміст останнього заняття і, по-третє, поділитися своїм настроєм (наприклад, дітям пропонується оцінити в балах свій настрій і показати його на пальцях).

Завершує початковий етап рухова комунікаційна гра, яка проводиться з метою підвищення енергетичного ресурсу групи, формування позитивного емоційного настрою на продовження заняття, а також сприяє розвитку колективних форм взаємодії, які проявляються в доброзичливому ставленні до однокласників, умінні підпорядковувати власні дії зовнішнім вимогам» [62, с. 28].

«Комунікативні ігри, що використовуються на початку та наприкінці заняття, мають деякі специфічні відмінності. Умовно їх можна назвати «Гра-енергізатор» (початок заняття) та «Гра-оптимізатор» (наприкінці заняття). Метою комунікативної гри наприкінці заняття є розвиток рефлексії, яка виявляється в осмисленні власних дій та станів, пізнанні свого внутрішнього світу, а також у формуванні позитивного образу «Я». Кожен учасник групи перед прощанням має отримати «погладження» або з боку однокласників та психолога, або самому заявити про власні досягнення та успіхи. «Гра-оптимізатор» зазвичай малорухлива. Основне її завдання - отримання дітьми позитивного досвіду спілкування, створення позитивного самосприйняття незалежно від реальних успіхів дитини у навчальній діяльності й підвищення настрою наприкінці заняття» [62, с. 30].

«Основний етап заняття має корекційно-розвивальний характер і спрямований на формування основних функцій, необхідних для засвоєння навчального матеріалу: довільності, просторових уявлень, мовлення та мислення.

Продуктивність у молодшому шкільному віці виражається в умінні розуміти цілі, що їх встановив дорослий, та діяти відповідно до них,

виконувати дії за зразком, організувати власну діяльність, самостійно плануючи способи досягнення мети.

Вправи з розвитку продуктивності та просторових уявлень, як правило, проводяться в письмовій формі, тому в кожній дитині обов'язково має бути зошит у клітинку та простий олівець. Це найдовший за часом відрізок заняття - від 10 до 15 хвилин.

Завдання та вправи на розвиток мовленнєвої та мисленнєвої діяльності поєднані не випадково. Логічне мислення - це мислення мовленнєве, де слово є й основою, і засобом, і результатом цього процесу. Розвиток логічного мислення багато в чому залежить від рівня розвитку мовлення дітей, а формування мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) визначається ступенем участі мовлення у процесі розумової діяльності. Завдання та вправи даного блоку проводяться в усній формі, але потребують великої кількості стимульного матеріалу (карток із малюнками та словами, репродукцій тощо) і дуже часто супроводжуються процесом малювання. Тому в класі повинні бути кольорові олівці, фломастери та папір.

Завершує основний етап процедура домашнього завдання. Найчастіше це – невеличкі творчі роботи. Наприклад, після заняття, яке було присвячене умінню орієнтуватися в приміщенні за планом, дітям пропонують намалювати свій план власної кімнати, а на наступному занятті надається можливість розповісти про неї. Домашнє завдання ставить за мету не тільки закріплення отриманих знань, а, в першу чергу, надає можливість дитині заявити про себе.

Завершальний етап – проведення або рухливої тематичної гри, яка підтримує основне завдання й націлена на відпрацювання однієї з пізнавальних функцій, або комунікативної «гри-оптимізатора», про яку згадувалося вище. Такі ігри сприяють розслабленню дітей наприкінці роботи та формують позитивне ставлення до заняття в цілому.



Кожне заняття традиційно закінчується процедурою прощання, яку можна придумати разом із дітьми. Наприклад, може бути виконана така вправа. Діти, взявшись за руки, щільно збираються в коло. Потім, промовляючи по складах «До по-ба-че-ння», роблять коло ширше й у кінці розмикають руки.

Природно, що в кожному конкретному випадку слід враховувати індивідуальні особливості групи, класифікацію труднощів та динаміку перебігу корекційного процесу. Тому, спираючись на наведену схему, можна побудувати власний цикл корекційно-розвивальних занять, використовуючи різноманітні ігри та вправи.

Найголовніше завдання вчителя, який працює з шестирічними першокласниками – захистити внутрішній світ малюків, що стали учнями, допомогти їм подолати негативні емоційні переживання, відчути душевну рівновагу, спокій, захищеність» [62, с. 34].

Отже, позитивний результат адаптації залежить від сприятливих умов навчання, спілкування, соціальної діяльності в садку, школі та сім'ї. Головним підсумком, є розвиток та самовизначення дитини, який був сформований за допомогою пізнавального процесу та соціально-психологічного розвитку дитини.

Проаналізувавши сучасну літературу, проблема соціальної адаптації потребує вирішення ефективними методами:

- тренінгові заняття для подолання труднощів з обов'язковою присутністю учителя. (Учитель зможе побачити і усвідомити те, чого не спостерігається на звичайних уроках);
- дискусійні — вивчення взаємовідносин між учнями, шляхом групових дискусій, в присутності учителя, соціального педагога або психолога,
- рольові ігри в процесі вирішення емоційних проблем.

Одним із чинників розвитку молодшого школяра є підтримка та ставлення батьків і учителів до успіхів дитини.

Перехід дитини від батьківського виховання до шкільної системи — важливий процес змін та розвитку у її житті.

## ВИСНОВКИ

Реалізація творчого потенціалу обдарованих громадян має не лише суспільне, але й особистісне значення, оскільки таким чином суб'єкту обдарованості забезпечується можливість самоактуалізуватися. Дослідник творчості П. Торренс зазначав, що щастя і добре психічне здоров'я можливі головним чином тоді, коли людина повністю реалізовує свої здібності.

В сучасній науці значна увага приділяється проблемі дитячої обдарованості. Більше детально розглянуто у зальних, психологічних, психофізичних дослідженнях обдарованості. Дослідження обдарованості розглядають в різних вікових категоріях, зокрема у дошкільному і молодшому шкільному віці.

У сфері психосоціального розвитку обдарованим дітям властиві наступні риси: сильно розвинене почуття справедливості, що проявляється дуже рано; дуже широкі особисті системи цінностей; добре розвинене почуття гумору; змагальність, конкуренція; надчутливість до проблем.

Таким чином, обдаровані діти іноді страждають від незначного соціального неприйняття їх з боку ровесників, а це розвиває в них негативне сприймання самих себе, це підтверджує багато досліджень. Завдання сучасної школи полягає в сприянні гармонійному розвитку особистості, пошуку, підтримці та стимуляції обдарованих дітей.

Для вирішення цієї проблеми навчання обдарованих дітей можна організувати за трьома варіантами:

1. Роздільне навчання – спеціальні школи для обдарованих дітей.
2. Сумісно-роздільне навчання – наявність у загальноосвітніх школах класів з різним рівнем та характером навчання.
3. Сумісне (“змішане”) навчання – обдаровані діти навчаються у звичайному класі загальноосвітньої школи разом зі своїми однолітками.

Виховання обдарованих школярів за змістом, організаційними формами, методами і прийомами істотно не відрізняється від організації виховної роботи серед учнівського загалу. Водночас психологічні особливості обдарованих дітей, специфічні завдання їхнього навчання зумовлюють певні відмінності у вихованні. Насамперед, вони стосуються проблем обдарованих, розв'язання яких неможливе без ефективної виховної роботи серед них.

Для профілактики та корекції дезадаптації обдарованих молодших школярів застосовуються корекційні програми, в ході яких здійснюється профілактика дезадаптації дітей та формуються механізми правильної адаптації обдарованих учнів у шкільному середовищі.

Програма розрахована на роботу з групою обдарованих дітей, які відчують труднощі адаптації до школи. Вона спрямована на розвиток та вдосконалення комунікативних навичок, уважності, просторових уявлень, формування розумового плану дій та мовленнєвих функцій, розвиток продуктивності психічної діяльності.

Систему корекційної роботи розділено на 4 блоки:

1. Розвиток та вдосконалення комунікативних навичок
2. Розвиток мовленнєвої та мисленнєвої діяльності
3. Розвиток довільності психічної діяльності
4. Розвиток просторових уявлень

В кожному конкретному випадку слід враховувати індивідуальні особливості групи, класифікацію труднощів та динаміку перебігу корекційного процесу. Тому, спираючись на наведену схему, можна побудувати власний цикл корекційно-розвивальних занять.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Г. Шмелев та колектив «Основи Психодіагностики. Навчальний посібник для студентів пед. вузів: - Р. «Фенікс» 2002р.
2. Адаптація дітей до школи./ Початкова школа” науково-методичний журнал. № 8 398) серпень 2002р.
3. Алфімов В. Творчо обдарована особистість - мета діяльності ліцею //Рідна школа. - 2000. - № 5. -С. 7-Ю.
4. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах // Обдарована дитина. - 2000. - № 5. - С. 8-13.
5. Архиреева Т.В. Становление критического отношения к себе у детей младшего школьного возраста «Вопросы психологии», 2002. - №3.
6. Барко В., Тютюнников А. Як визначити творчі здібності дитини? - К., 2001. - С. 79.
7. Білик Н.І., Моргун В.Ф., Настенко Н.В. Обдаровані діти: виявлення і досвід розвитку //Завуч. – 2000. – № 6. Наша вкладка.–С.1- 8.
8. Богданова Д., Гончаренко Л. Робота з обдарованими дітьми в умовах масової школи // Управління школою. - 2004. - № 14. - С.20-24.
9. Больных Е. М., Икрин Г. В., Пиянзина О. П. Личностно-ориентированное образование и развитие одаренности: Научно-методическое пособие.–Е. : Объединение «Дворец молодежи», 2002.
10. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. - К.: Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 2005. - 410 с.
11. Виговський О. Концептуальні засади діагностики обдарованості на ранніх етапах її розвитку //Директор школи, ліцею, гімназії. - 2001. - №4. - С. 57-61.
12. Вимірювання інтелекту дітей: Посібник для практичного психолога: У 2 ч. /За ред. І.О. Гільбуха.-К., 2004. -Ч. I.- 132 с.
13. Волощук І.С. Науково-педагогічні основи формування творчої

особистості. К.: Педагогічна думка, 2001.

14. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми // Рідна школа.- 2000. - № 6. - С. 40-44.
15. Гільбух Ю.З., Коробко С.Л. Кондратенко Л.О. Готовність дитини до школи / За ред. Максименка, О.Плавник. – К.: Гавник, 2004.
16. Голуб Т. Обдарована дитина. Матеріали до педради // Управління школою.-2004,- №14- С.25-30.
17. Губенко О. Феномен інтуїції та інтелектуальна творчість // Практична психологія та соціальна робота. - 2007. - №7. -С. 10-14; №8. - С. 9-12.
18. Гузик М. Як не втратити таланти. Технологія навчання обдарованих // Директор школи, ліцею. гімназії. - 2001. - №2.
19. Гуткіна Н.И. Психологическая готовность к школе. – М., 2006.
20. Давидов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности // Вопросы психологии, 2004 - №3-4 – с.14
21. Демченко В. Обдарований учитель – обдарований учень // Управління освітою. – 2005. – № 17. – Вкладка. – С. 1–8.
22. Деякі питання психологічного супроводу навально-виховного процесу. / Методичні рекомендації. Івано-Франківськ 2003.
23. Диагностика школьной дезадаптации. / Под ред. С.А. Беличевой.
24. Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога. / Под ред. И.Дубровиной. М., 2007 г.
25. Дмитренко Л. Талановите дитинство. Розвиток здібностей і обдарувань у дітей дошкільного віку// Управління освітою. – 2007. – № 2. – С. 5–11.
26. Доротюк В. Індивідуальні особливості творчого обдарування дітей // Обдарована дитина. - 2000. -№ 1. - С. 15-17.
27. Дрема Дж. Незалежність - риса творчості обдарованої дитини // Обдарована дитина. - 2000. -№ 1. - С. 20-22.

28. Зазимко О.В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості //Обдарована дитина. -2008. - №8.-С. 5-12.
29. Заїка Є., Калмикова І. Як виховати талановиту дитину //Практична психологія та соціальна робота. - 2002. - №7, 8. - С. 29-43.
30. Закон України «Про загальну середню освіту»// Початкова школа. - 1999. - № 8. - С. 1-12.
31. Зеленова М. Психологические особенности педагогического влияния на адаптацию ребенка в начальной школе: канд. Дис. – М., 2006
32. Калошин В. Пошукова активність - основа творчості // Обдарована дитина. - 2001. - №3. - С. 2-5.
33. Концепція Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки. Проект.
34. Корецька Л., Постельняк А. Увага: обдаровані діти! Методичні рекомендації на допомогу організаторам роботи з обдарованими дітьми // Кіровоград: Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2006–72с.
35. Корецька Л., Жосан О. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями. Навчально-методичний посібник для системи післядипломної педагогічної освіти // Кіровоград: Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2009 – 137 с.
36. Коробко Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. – К.: К68 Летра ЛТД, 2006. – 416 с.
37. Конвенція про права дитини: Схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. //Виховна робота в закладах освіти України: Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій з питань виховної роботи. - К., 1995. - С. 1-17.
38. Кочерга О., Васильєв О. Деадаптованість // Психолог №4 2002.
39. Кульчицька О. Дивергентне мислення як умова розвитку творчості

- дітей молодшого шкільного віку // Обдарована дитина. - 1999. - № 1. - С. 2-6.
40. Кульчицька О. Творчі здібності та особливості їх прояву // Обдарована дитина. - 2000. - № 1.-С.10-14.
41. Лескова-Савицкая А.А. Проблема адаптации первокласников к школе: Методические рекомендации для школьных психологов. Одесса, 2001 – 60 с.
42. Липова Л., Морозова Л., Бондарев І. Діагностика дитячої обдарованості та психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей // Рідна школа. - 2003. - № 5. - С. 9-11.
43. Липова Л., Морозова Л., Ренський С. Концепція обдарованості та її види // Рідна школа. - 2003. -№ 4.-С. 10-12.
44. Програма виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України // Шкільний світ. № 33, вересень 2008 рік.
45. Максим О. В. Вплив психічних станів учнів на процес адаптації першокласників / О. В. Максим // Нові технології навчання: Наук. зб. / Кол. авт. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. МОН України. – 2012. – Вип. 72. – С. 34-40.
46. Маркова А.К. Формирование мотивации учения. – М., 2005.
47. Маркова А.К. Формирование мотивов учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 2005. – 94 с.
48. Милославова И.А. Адаптация как социально-психологическое явление // Социальная психология и философия. – Л., 2001. – Вып. 2. – с. 116-118.
49. Мистецтво життєтворчості особистості: У 2-х частинах / Ред. рада В.Доній, Г.Несен, Л.Сохань, І.Єрмаков та ін. - К., 2007.
50. Михайлов М. Реалізація концепції школи: естетичне виховання учнів при роботі з обдарованими дітьми // Управління школою. - 2003. - № 35. - С. 26-30.



51. Моляко В. Чи потрібні таланти Україні? // Директор школи, ліцею, гімназії.-2001.- № 4.-С. 54-57.
52. Моргун В. Шляхи підвищення ефективності навчання обдарованої молоді на діагностичній основі //Завуч. - 2000. - № 6. - С. 6-7.
53. Недодатко Н. Технологія формування дослідницьких умінь школяра //Рідна школа. - 2002. - № 6. -С. 21-23.
54. Обласна комплексна програма «Обдаровані діти і молодь Кіровоградщини».
55. Одаренные дети: Пер с англ./ Общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого В.М. – М.: «Прогресс», 2001
56. Педагогічна рада. Ч. 1, 2 /Упорядник Н.Мурашко. – К. Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. (Б-ка «Шк. світу»).
57. Про затвердження Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. №1016.
58. Степанов В. Р. Психология одаренности детей и подростков // Вопросы психологии. – 2000.–№ 3.
59. Чернишова Л. Формування творчої особистості в умовах гімназії. //Сільська школа України – 2007 –№ 8 – С.21 – 25.
60. Чорна Л. Психологічне забезпечення розвитку творчих здібностей учнів //Обдарована дитина. - 2001. - № 2.-С. 42-46.
61. Ющук Л. Управління процесом розвитку творчих здібностей гімназистів // Управління освітою. – 2006. – Травень. –Спецвипуск.
62. Я уже першокласник ... : корекційно-розвивальна програма для успішної адаптації учнів перших класів / І. А. Загній // Шкіл. психологу. Усе для роботи : наук.-метод. журн. - 2014. - № 7. - С. 2-38.

## ДОДАТКИ

## Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ  
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО  
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

я, Бондаренко Оксана Олегівна,  
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна  
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

10.03.2020  
(дата)

Бондаренко  
(підпис)

Оксана БОНДАРЕНКО  
(ім'я, прізвище)